2. Про Національну поліцію : Закон України від 02 лип. 2015 р. № 580-VIII // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text (дата звернення: 01.10.2026).

3. Березневич О. В. Принципи надання адміністративних поліцейських послуг в Україні. *Київський часопис права*. 2024. № 2. С. 127–132. DOI: 10.32782/klj/2024.2.19.

4. Наливайко О. І. Повоєнне реформування поліцейських сервісів: моделі сервісно-орієнтованої поліції та участь громадськості. *Нове українське право*. 2026. № 3. С. 125–132. DOI: 10.51989/NUL.2026.3.14.

Шпак Ю.В.,
доктор наук з державного управління,
доцент, професор кафедри національної безпеки,
публічного управління та адміністрування,
Державний університет «Житомирська політехніка»

УДОСКОНАЛЕННЯ НОРМАТИВНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ ВИЩОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Повномасштабна війна проти України зумовила суттєві зміни в умовах функціонування системи вищої освіти, поставивши перед державою та закладами вищої освіти (ЗВО) комплекс правових, організаційних і соціально-економічних викликів. Руйнування освітньої інфраструктури, вимушене переміщення університетів, міграція здобувачів освіти та науково-педагогічних працівників, обмеження доступу до матеріально-технічної бази, а також необхідність забезпечення безпеки учасників освітнього процесу актуалізували потребу в адаптації нормативно-правового регулювання до надзвичайних умов. Водночас перед системою вищої освіти постає завдання не лише збереження інституційної спроможності, а й забезпечення її подальшого розвитку, модернізації освітніх програм, інтеграції до Європейського простору вищої освіти та підготовки фахівців для післявоєнного відновлення України.

Правову основу функціонування вищої освіти становлять Конституція України, закони України «Про освіту», «Про вищу освіту», «Про правовий режим воєнного стану», а також прийняті на їх виконання нормативно-правові акти. Закон України «Про освіту» від 5 вересня 2017 року № 2145-VIII визначає основні засади державної політики у сфері освіти, гарантії реалізації права на освіту, принципи освітньої діяльності та повноваження органів управління [1]. Закон України «Про вищу освіту» від 1 липня 2014 року № 1556-VII регулює правові, організаційні й фінансові засади функціонування системи вищої освіти, встановлює принципи автономії закладів вищої освіти та механізми забезпечення її якості [2]. Водночас особливості правового режиму воєнного стану, визначені Законом України від 12 травня 2015 року № 389-VIII, обумовлюють необхідність застосування спеціальних управлінських рішень, спрямованих на забезпечення безпеки, безперервності освітнього процесу та захисту прав його учасників [3].

Однією з ключових проблем нормативно-правового забезпечення вищої освіти в умовах війни є необхідність узгодження загальних принципів освітнього законодавства зі спеціальними правовими режимами, що запроваджуються в умовах надзвичайних обставин. Традиційна модель правового регулювання орієнтована переважно на стабільне функціонування закладів освіти, тоді як воєнний стан потребує оперативного прийняття рішень щодо організації навчання, переміщення закладів, зміни графіків освітнього процесу та використання альтернативних форм освітньої діяльності. У зв’язку з цим виникає потреба в забезпеченні більш чіткого нормативного розмежування повноважень центральних органів виконавчої влади, засновників закладів освіти та безпосередньо університетів, а також встановленні правових механізмів їх координації.

Важливим напрямом удосконалення правового регулювання є забезпечення безперервності освітнього процесу за умов дотримання вимог безпеки. Стаття 57-1 Закону України «Про освіту» передбачає державні гарантії здобувачам освіти та працівникам закладів

освіти в умовах воєнного стану, зокрема організацію освітнього процесу в дистанційній або іншій формі, що є найбільш безпечною для його учасників [1]. Водночас реалізація цього положення потребує належного нормативного та організаційного забезпечення на рівні конкретного закладу освіти. Особливої уваги потребують визначення умов проведення очних занять, порядок дій під час повітряної тривоги, організація навчання за умов тривалих перебоїв електропостачання та зв'язку, а також особливості проведення практичної підготовки й підсумкового оцінювання.

Перспективним напрямом удосконалення нормативно-правового забезпечення є формування єдиних мінімальних вимог до організації безпечного освітнього процесу в умовах воєнного стану з одночасним збереженням можливості їх адаптації закладами вищої освіти відповідно до регіональних безпекових умов. Такий підхід дозволив би уникнути надмірної уніфікації організаційних рішень та враховувати відмінності між університетами, розташованими у відносно безпечних регіонах, прифронтових територіях або тимчасово переміщеними до інших населених пунктів. При цьому відповідні рішення мають ґрунтуватися на принципі пріоритетності життя і здоров'я учасників освітнього процесу, бути обґрунтованими, прозорими та доведеними до відома всіх заінтересованих сторін.

Не менш актуальною є проблема забезпечення рівного доступу до вищої освіти в умовах війни. Вимушене переміщення населення, перебування частини студентів за кордоном, проходження військової служби, втрата житла та погіршення соціально-економічного становища окремих категорій громадян істотно впливають на можливості продовження навчання. Відповідно до статті 53 Закону України «Про освіту» здобувачі освіти мають право на індивідуальну освітню траєкторію, академічну мобільність та якісні освітні послуги [1]. Водночас практична реалізація цих прав в умовах воєнного стану потребує гнучких механізмів організації навчання, врахування індивідуальних обставин здобувачів освіти та недопущення необґрунтованого обмеження їхніх освітніх можливостей.

Окреме значення має нормативно-правове регулювання академічних відпусток, переведення та поновлення здобувачів вищої освіти. Наказом Міністерства освіти і науки України від 7 лютого 2024 року № 134 затверджено Положення про порядок відрахування, переривання навчання, поновлення і переведення осіб, які навчаються у закладах вищої освіти, та надання їм академічної відпустки [4]. Наявність уніфікованих процедур сприяє забезпеченню правової визначеності та захисту прав студентів. Однак умови воєнного стану актуалізують необхідність подальшого вдосконалення механізмів документального підтвердження обставин, які перешкоджають навчанню, врегулювання питань академічної заборгованості, визнання результатів навчання та забезпечення безперервності освітньої траєкторії осіб, які вимушено змінюють місце перебування.

Важливим аспектом розвитку вищої освіти є забезпечення балансу між автономією університетів і державним регулюванням їхньої діяльності. Стаття 32 Закону України «Про вищу освіту» закріплює принципи автономії та самоврядування закладів вищої освіти, а також розмежування прав, повноважень і відповідальності їх засновників, органів управління та структурних підрозділів [2]. В умовах воєнного стану значення університетської автономії зростає, оскільки саме заклади освіти змушені оперативно ухвалювати рішення щодо організації навчання, управління персоналом, використання матеріально-технічної бази та забезпечення функціонування освітньої інфраструктури. Водночас посилення централізованого управління в окремих сферах може створювати ризики надмірного адміністративного втручання у внутрішню діяльність університетів.

У зв'язку з цим доцільним є вдосконалення правових механізмів реалізації інституційної автономії закладів вищої освіти з урахуванням особливостей воєнного стану. Насамперед необхідно забезпечити чітке нормативне визначення меж самостійності університетів у питаннях організації освітнього процесу, використання фінансових ресурсів, кадрового забезпечення та внутрішнього управління. Водночас автономія повинна супроводжуватися

належними механізмами публічної підзвітності, фінансового контролю, дотримання академічних стандартів і відповідальності керівництва закладів освіти за результати управлінських рішень. Такий підхід дозволить поєднати необхідну в умовах війни управлінську гнучкість із принципами законності та належного врядування.

Особливої уваги потребує нормативно-правове забезпечення діяльності тимчасово переміщених закладів вищої освіти. Вимушена релокація університетів супроводжується втратою або обмеженням доступу до навчальних корпусів, лабораторій, бібліотечних фондів, гуртожитків та іншого майна. Це ускладнює не лише організацію навчання, а й виконання ліцензійних умов, забезпечення практичної підготовки, проведення наукових досліджень та збереження кадрового потенціалу. Тому правове регулювання має враховувати специфіку діяльності переміщених університетів, передбачати належні механізми їх інституційної підтримки, використання інфраструктури інших закладів освіти та забезпечення прав учасників освітнього процесу. Особливо важливим є формування правових умов, за яких тимчасові обмеження матеріально-технічного забезпечення не призводитимуть до необґрунтованого погіршення доступу студентів до якісної освіти.

Одним із пріоритетних напрямів удосконалення нормативно-правового забезпечення розвитку вищої освіти є адаптація системи забезпечення якості до умов воєнного стану. Наказом Міністерства освіти і науки України від 15 травня 2024 року № 686 затверджено Положення про акредитацію освітніх програм, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти [5]. Зазначений нормативно-правовий акт передбачає можливість проведення акредитаційної експертизи в дистанційній або змішаній формі з урахуванням особливостей функціонування тимчасово переміщених закладів освіти, безпекових умов і наслідків бойових дій. Це свідчить про адаптацію правового регулювання процедур зовнішнього забезпечення якості вищої освіти до об’єктивних обставин воєнного часу.

Водночас збереження вимог до якості вищої освіти має поєднуватися з об’єктивним оцінюванням фактичних можливостей університетів. На нашу думку, доцільним є подальше вдосконалення методичних підходів до акредитаційної експертизи освітніх програм закладів, які зазнали руйнувань або були вимушено переміщені. Зокрема, важливо забезпечити диференційоване оцінювання умов ресурсного забезпечення з урахуванням впливу воєнних обставин, не допускаючи при цьому зниження вимог до програмних результатів навчання та компетентностей випускників. Особливого значення набуває оцінювання реальної спроможності закладу забезпечувати практичну підготовку студентів, об’єктивність контрольних заходів і доступність освітніх ресурсів.

Важливою складовою нормативно-правового забезпечення розвитку вищої освіти є формування ефективної системи академічної доброчесності. Прийняття Закону України «Про академічну доброчесність» від 18 грудня 2025 року № 4742-IX стало суттєвим кроком у правовому регулюванні відповідних відносин. Основні положення цього Закону введено в дію 31 липня 2026 року. Закон визначає принципи і правила академічної доброчесності, основні види її порушень та правові механізми реагування на них [6]. В умовах широкого використання дистанційних освітніх технологій, цифрових ресурсів та інструментів штучного інтелекту особливого значення набуває забезпечення об’єктивності оцінювання результатів навчання, прозорості процедур перевірки академічних робіт та дотримання прав учасників освітнього процесу.

Подальше вдосконалення правового забезпечення академічної доброчесності має бути спрямоване насамперед на практичну реалізацію законодавчих положень у діяльності університетів. Доцільним є перегляд внутрішніх нормативних документів закладів вищої освіти, конкретизація процедур встановлення фактів порушень, визначення порядку розгляду відповідних справ і забезпечення права учасників освітнього процесу на оскарження прийнятих рішень. Важливо також встановлювати прозорі правила використання технологій штучного інтелекту під час підготовки навчальних і наукових робіт, розмежовуючи допустиму

технологічну підтримку та неправомірне представлення результатів чужої або автоматизованої діяльності як власних академічних досягнень.

Окремим напрямом удосконалення нормативно-правового забезпечення є реформування фінансування вищої освіти. Законом України від 18 серпня 2026 року № 4946-IX «Про внесення змін до деяких законів України щодо фінансування здобуття вищої освіти та надання державної цільової підтримки здобувачам вищої освіти» передбачено розвиток нової моделі державної фінансової підтримки, що поєднує механізми бюджетного фінансування та державних грантів [7]. Введення основних положень нової моделі в дію передбачено з 1 січня 2027 року. Водночас практична реалізація відповідних змін потребує забезпечення прозорості розподілу бюджетних ресурсів, належного врахування регіональних потреб і недопущення звуження фактичних можливостей здобуття вищої освіти для соціально вразливих категорій населення.

В умовах воєнного стану фінансова політика у сфері вищої освіти має враховувати нерівномірність наслідків війни для різних університетів. Зокрема, заклади освіти, що функціонують у прифронтових регіонах або зазнали переміщення, можуть мати об'єктивно вищі витрати на підтримання освітньої діяльності та водночас обмежені можливості залучення позабюджетних коштів. Тому вдосконалення нормативно-правового регулювання фінансування має передбачати обґрунтовані механізми компенсації додаткових витрат, пов'язаних із безпекою, відновленням матеріально-технічної бази та забезпеченням доступності освітнього процесу. При цьому критерії надання відповідної підтримки повинні бути прозорими, вимірюваними та пов'язаними з фактичними умовами діяльності закладів вищої освіти.

Важливим питанням залишається також узгодженість законодавчих гарантій працівникам закладів освіти з реальними бюджетними можливостями держави. Зокрема, на 2026 рік дію окремих положень статті 57-1 Закону України «Про освіту» щодо збереження середнього заробітку працівників закладів та установ освіти, наукових установ зупинено відповідно до Закону України «Про Державний бюджет України на 2026 рік» від 3 грудня 2025 року № 4695-IX [1; 8]. Це актуалізує необхідність формування більш узгодженої системи правового та фінансового забезпечення соціальних гарантій у сфері освіти. На нашу думку, встановлення таких гарантій має супроводжуватися визначенням реальних джерел фінансування, умов їх застосування та правових механізмів захисту працівників у разі зміни бюджетних можливостей.

Стратегічне значення для розвитку нормативно-правового забезпечення має реалізація Стратегії розвитку вищої освіти в Україні на 2022–2032 роки, схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 23 лютого 2022 року № 286-р [9]. Важливим кроком стало затвердження розпорядженням Кабінету Міністрів України від 3 грудня 2025 року № 1383-р операційного плану заходів з реалізації Стратегії у 2025–2028 роках та внесення змін до її положень [10]. Це створює нормативну основу для узгодження поточних антикризових управлінських рішень із довгостроковими пріоритетами розвитку вищої освіти, зокрема підвищенням її якості, доступності, міжнародної конкурентоспроможності та інституційної спроможності університетів.

Водночас важливим завданням державної освітньої політики є забезпечення узгодженості стратегічних документів із чинним законодавством та реальними можливостями їх виконання. В умовах війни пріоритети розвитку вищої освіти не можуть обмежуватися лише відновленням пошкодженої інфраструктури або поверненням до довоєнних організаційних моделей. Нормативно-правове забезпечення має створювати умови для модернізації освітніх програм, розширення міжнародної академічної співпраці, розвитку цифрових освітніх технологій, вдосконалення підготовки фахівців та підвищення ролі університетів у процесах соціально-економічного відновлення держави. Це потребує переходу від переважно ситуативного нормативного реагування на воєнні виклики до системної правової політики, орієнтованої на довгостроковий розвиток вищої освіти.

Таким чином, удосконалення нормативно-правового забезпечення розвитку вищої освіти України в умовах воєнного стану доцільно здійснювати за кількома взаємопов'язаними напрямами: забезпечення узгодженості загального та спеціального освітнього законодавства;

нормативне закріплення гнучких механізмів організації безпечного освітнього процесу; посилення гарантій доступності вищої освіти; вдосконалення правового регулювання університетської автономії; адаптація процедур забезпечення якості освіти до умов війни; посилення правових механізмів академічної доброчесності; реформування фінансового забезпечення університетів з урахуванням нерівномірності наслідків воєнних дій.

Отже, в умовах воєнного стану нормативно-правове забезпечення розвитку вищої освіти має розглядатися не лише як інструмент підтримання функціонування освітньої системи, а й як важлива складова державної політики збереження та розвитку людського капіталу. Його вдосконалення повинно ґрунтуватися на принципах правової визначеності, доступності освіти, інституційної автономії, пропорційності державного регулювання, безпеки освітнього середовища та забезпечення якості освітньої діяльності.

У перспективі розвиток нормативно-правової бази вищої освіти України має бути спрямований на формування стійкої та адаптивної системи правового регулювання, здатної одночасно забезпечувати ефективне реагування на воєнні виклики та реалізацію стратегічних завдань модернізації освітньої сфери. Саме поєднання належних правових гарантій, управлінської гнучкості, інституційної відповідальності та послідовної державної освітньої політики створюватиме передумови для збереження потенціалу українських університетів, підвищення якості вищої освіти та її повноцінної інтеграції до європейського освітнього простору.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про освіту : Закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19 (дата звернення: 01.10.2026).
2. Про вищу освіту : Закон України від 01.07.2014 № 1556-VII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18 (дата звернення: 01.10.2026).
3. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19 (дата звернення: 0.10.2026).
4. Про затвердження Положення про порядок відрахування, переривання навчання, поновлення і переведення осіб, які навчаються у закладах вищої освіти, та надання їм академічної відпустки : наказ Міністерства освіти і науки України від 07.02.2024 № 134. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0509-24 (дата звернення: 01.10.2026).
5. Про затвердження Положення про акредитацію освітніх програм, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти : наказ Міністерства освіти і науки України від 15.05.2024 № 686. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show (дата звернення: 01.10.2026).
6. Про академічну доброчесність : Закон України від 18.12.2025 № 4742-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4742-20 (дата звернення: 01.10.2026).
7. Про внесення змін до деяких законів України щодо фінансування здобуття вищої освіти та надання державної цільової підтримки здобувачам вищої освіти : Закон України від 18.08.2026 № 4946-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show (дата звернення: 01.10.2026).
8. Про Державний бюджет України на 2026 рік : Закон України від 03.12.2025 № 4695-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4695-20 (дата звернення: 01.10.2026).
9. Про схвалення Стратегії розвитку вищої освіти в Україні на 2022–2032 роки : розпорядження Кабінету Міністрів України від 23.02.2022 № 286-р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/286-2022-р (дата звернення: 01.10.2026).
10. Про затвердження операційного плану заходів з реалізації у 2025–2028 роках Стратегії розвитку вищої освіти в Україні на 2022–2032 роки та внесення змін до Стратегії розвитку вищої освіти в Україні на 2022–2032 роки : розпорядження Кабінету Міністрів України від 03.12.2025 № 1383-р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1383-2025-р (дата звернення: 01.10.2026).